

THE MORAL AND PEDAGOGICAL PRINCIPLES IN THE TEACHINGS OF SAINT JOHN CHRYSOSTOM

Stella A. Boshnakova

ABSTRACT: The article explores the moral and pedagogical principles in the teachings of Saint John Chrysostom, one of the best known Christian preachers. He lived and preached in the 4th century A.D. His homilies on moral subjects have had an immense influence in the Christian world. Furthermore, they are highly valued as a spiritual treasury which stands out for its amazingly rich and diverse content.

KEYWORDS: Saint John Chrysostom, upbringing, children, moral and pedagogical principles, Christian virtues.

През всички исторически епохи и до нашето съвремие, педагогиката се занимава с проблемите на възпитанието, формирането на добродетели и моделиране на личностни качества, които да спомогнат за хармоничното развитие на личността. Нравствено-педагогическите принципи заемат високо място в процеса на обучение и възпитание, тъй като те са свързани с цялостното развитие и оформяне на човешкия характер. Християнските добродетели безспорно оказват влияние върху педагогическите идеи и оставят своя отпечатък в развитието, както на българската, така и на световната педагогиката. Един от най-известните християнски проповедници, чието творчество е предимно с нравствено-религиозен и поучителен характер, е св. Йоан Златоуст.

Със своите многобройни, дълбоки по съдържание и изящни по стил творения, той заема първостепенно място в християнската писменост. Започнали високо да го ценят, заради хубавите му произведения видни църковни писатели още по негово време. Блажени Йероним го поставя в редицата на знаменитите мъже в съчинението си „De viris illustribus“, а блажени Теодорит го нарича „велик учител на света“ [2, стр. 159].

Не е известно с точност в коя година се е родил великият светител: писателите се различават по своите мнения относно това с десет години. Според по-вероятното предположение Йоан се е родил около 347 година след Рождество Христово, в Антиохия. Баща му Антуса заемал висока длъжност в императорската войска, а майка му била твърде образована за своето време жена и заедно с това примерна съпруга и майка в семейството. Те и двамата били благочестиви християни.

На двадесет години талантливият Йоан завършил своето образование и избрал за служебно поприще на живота си адвокатството. За кратко време младият адвокат добива голямо име в средата си, но много скоро се разочарова от избора си, тъй като похватите в тази професия били несъвместими с неговото кристално нравствено съзнание [2, стр. 10,11].

Длъжността на адвокат, без да притеснява човека с определени задължения, в същото време откривала пред младите даровити хора път към високо и почетно положение в обществото. Но това занимание веднага въвело Йоан в бурния световъртеж на живота и той застанал лице в лице срещу този свят на неправди, интриги, обиди и угнетения, вражди и лъжи. Тази обратна страна на живота, макар и да смущавала душата му, му дала възможност да се запознае с бездната на неправдата и порока, която често се прикрива с лъжа и лицемерие.

Душата му не могла да понесе подобно изпитание и той решил на всяка цена да скъса с този негоден свят на лъжа и неправда, за да се посвети изцяло в служба на Бога и на стремеж към онова духовно съвършенство, което станало потребност на душата му [3, стр. 34, 35].

След смъртта на майка си Йоан продава и раздава богатото си наследство и поема по пътя на Бога. Жизненото приложение на идеите си св. Йоан Златоуст ни дава в своето презвитерско служение от 386 до 397 година, години на бляскава проповед и отечески грижи. В Антиохия,

градът на удоволствията и суетата, градът на шума и съблазънта – енергичният пастир прониква в тайните гънки на човешката душа; разкрива пътищата на порока и добродетелта [1, стр.10, 11].

Проповедите на св. Йоан Златоуст станали предмет на всеобщи разговори и се четяли дори по площадите, като мнозина ги учели наизуст. Когато станало известно, че този сладкодумен оратор, ще държи беседа, раздвижвал се целия град: Търговците оставяли своята търговия, строителите – своето строителство, адвокатите – съдилището, занаятчиите – своите занаяти и всички си съперничели в измислянето на похвални думи за него и така още по туй време гласът на народа създал за него названието Златоуст, с което името му е увековечено в историята на Църквата Христова [2, стр.46].

Духовните творения на св. Йоан Златоуст са класически по смисъл, класически и по език – в тях има разнообразно богословие: и догматика, и ексегетика, и апологетика. Над всичко това обаче той изпъква като класически тълкувател на нравствения елемент в Библията и затова справедливо е да се счита, и се счита, цялото му богословско творчество за **популярна енциклопедия на християнската нравственост** [1, стр17].

Златоуст не развива само теоретично, но и строго практично аспектите на своята педагогическа философия. В неговите творби предварително са представени многобройни аспекти на съвременната педагогическа мисъл: последователност на дидактичния процес, нужда от приспособяване на възпитателя към възпитаника, нужда от премерена употреба на педагогически средства... Като постоянен контекст дори и на най-практичните аспекти на неговата богословско-педагогическа мисъл, винаги присъства прототипът на педагогическото отношение между Бога и човека, което св. Йоан Златоуст разбира като отношение между Учителя и ученика, така че в неговите писания обилно присъстват прозорливи богословски забележки на тема християнска педагогика и катехизична дидактика, както и обратно – многобройни дидактични интерпретации на теологически теми и проблеми. Това се наблюдава най-хубаво в творбата му за суетата и възпитанието, която представлява едно от най-важните педагогически творби на св. Йоан Златоуст, в която е изложен един идеал-стереотипен модел на семейното, църковното и общественото образование на християнската младеж [4].

Заедно с общите нравствени наставления, св. Йоан Златоуст е работил и върху творби за възпитанието на децата. Запазено е до нас неговото съчинение „За високомерието и за възпитанието на децата“, съставено в Антиохия около 393 г. Издадено е под заглавие „Златна книга за възпитанието и децата“. В първата част на това свое изследване св. Йоан говори за високомерието, като причина за разни безумства и нещастия в живота, а във втората изтъква липсата на здраво възпитание на децата като главна причина на лошото поведение в живота [2, стр.146].

Според него, мнозина от родителите правят всичко възможно, за да имат децата им великолепен дом и скъпи имоти, а за това, че в тях трябва да има преди всичко добра душа и благочестиво настроение ни най-малко не се загрижват. И така: трябва да се внимава зорко не на това да направим децата си богати със злато, сребро, имоти и др. такива, а да станат по-богати от всички в благочестието, в любовъдрието и в много други добродетели [1, стр. 37].

Ето какво казва св. Йоан Златоуст за обучението в благочестие:

„На нас ни е поверен важен залог – децата. Затова ще се грижим за тях и ще употребим всички мерки, за да не ни ги похити лукавият. Между впрочем, сега у нас всичко става наопаки. Ние употребяваме всевъзможни усилия за това, че нивата ни да бъде хубава и да я поверим на благонадежден човек. Ние най-изкусно издирваме и коняря, и мулетаря, и надзирателя, и пълномощника, а на това, което е по-скъпо от всичко за нас, именно – на това, че да поверим сина си на човек, който би могъл да го опази в целомъдрие, не обръщаме внимание, без да гледаме на туй, че тази придобивка е по-ценна от всичко друго и заради нея идват и останалите блага. Ние се грижим за имущество за тях, а за самите тях – не. Виждаш ли какво безумие ни е овладяло! Първом обучи душата на твоя син, а имане той после вече ще получи. Ако душата му не е добра, то той не ще има ни най-малка полза от парите; и напротив, ако на нея е дадено правилно обучение, то бедността никак не ще му повреди. Искаш ли да го оставиш богат? Научи го да бъде добър“ [5].

Св. Йоан Златоуст не смята за образование многоучеността и сухото предаване на външни знания, а благочестието, благоговението и приемането на святост. Той дава предимство на отговорното отношение на родителите и на учителите, на тези, които най-вече дават възпитанието, а не на неопитността на децата. Светите отци говорят мъдро за разсъдливостта, която е нужна при предаването на възпитание съобразно възрастта на всеки отделен човек. Не всички могат всичко. Не всичко е за всичко по един и същ начин. Те отдават голямо значение на жизнеността на думите на педагозите, които трябва да внимават, за да не бъдат обвинени в мъдрата народна поговорка „Учителю, ти, който поучаваше, но закона не пазеше!”

Св. Йоан често казва това, че примерът на родителите към децата е всичко. Начинът на разговоряне тук ще повлияе на децата. Ако съпругът обижда, проявява агресия, хули съпругата си, и обратно, децата се нараняват, но и свикват да се държат така. Уважението, любовта, послушанието по-лесно биват вдъхновявани и трудно се преподават чрез сухи слова. Едно е човек да прави това, което му казват от страх, дисциплина, принуждение и задължение, и много по-различно да предпочита волята на другия от любов.

В уроците, в игрите, в състезанията децата от малки трябва да се научат, че благата се придобиват с труд, усилие, борба, упражнение, търпение и упоритост. Затова не е правилно да им представяме всичко за лесно. Добро е да се научат да полагат усилия, да търсят помощта на другия, да се смиряват, да имат собствени стремежи, да излизат от индивидуализма, егоизма и себелюбието.

Св. Йоан също така казва, че за наказание е достатъчно едно укоряване със строг поглед или с разговор. Насилието, гневът, яростта са грехове и злото няма да доведат до добро. Поучението трябва да провокира въпроси в учениците, които не трябва да са пасивни и безволеви същества, а да съучастват активно в хубавото пътуване на учебния процес. Добрият учител повдига духа на слушателите си, кара ги да изследват, да задават въпроси, да придобият нещо чрез тяхното лично търсене, инициатива и упражнение и тогава това, което придобият, ще го пазят по-добре и по-старателно. Цялото това усилие трябва да води до придобиване и преживяване на истината [6].

Златоустовият богословско-верски патос, който е всеприсъщ във всичките му творби, може да се разбере като покана към съвременната педагогика да се върне от методическите към екзистенциалните въпроси, да намери своите богословски и философски корени, както и своите онтологични интереси. Златоуст, в своите творби, показва пътя и начина, по който съвременната православна, (но и световна) педагогическа теория и практика могат да се върнат към древната и проверена в опита Църковна педагогика [4].

Затова той призовава бащите, като отговорни за своите деца и съпруги: „И така, аз ви умолявам, погрижете се за доброто възпитание на вашите деца. Преди всичко помислете за спасението на техните души, Бог ви е поставил за глава и учител на цялото ваше семейство; ваш дълг е да наблюдавате и непрестанно да следите за поведението на своята жена и на своите деца. Послушайте св. ап. Павел. Ако вашите жени, казва той, искат да се научат на нещо, нека питат за това своите мъже. Възпитавайте своите деца в Господните учения и наставления /ср, 1 Кор. 14,35; Еф. 6, 4/ [5].

Този път и начин, на който настоява Златоуст, следвайки целокупното християнско наследство преди него, е – подвигът в Христа. Педагогиката трябва отново да намери своята подвижническа форма, а това значи, че тя трябва да осъществи своята основна задача като подвижническо отричане от всяка собственост, от всеки егоизъм и самодоволство, които се струват на съвременния човек нещо, което се саморазбира и е оправдано.

Църковният подвиг в Христа е, според Златоуст, истинската философия, защото е подвижничество – път и начин за осъществяването на дело на християнската онтология на личността. В този смисъл, педагогиката е единен подвижнически път на две личности – личността на възпитателя и личността на ученика, а този педагогически път, това тяхно педагогическо взаимосъпътстване, това тяхно динамично и интерактивно отношение, изисква взаимна жертвоготовна любов, която е готова на пълна всеотдайност, посветеност, жертва и търпение заради другия.

За Златоуст това педагогическо отношение не е от чисто антропологично естество, макар че има изключително значими антропологични последици. Педагогиката, тоест възпитателно-образователният процес в християнството е богословско понятие, което означава Божественото

домостроителство (икономия) на спасението, тоест живо отношение и сътрудничество с Бога като Архипедагог на нашето спасение и на човека, като Божий възпитаник, за спасението и обожението. Отношение, което е постигнало своята пълнота във Въплътения Господ наш Иисус Христос, Който е първият и съвършен Педагог на Църквата и човешкия род. Отношението, което Живият Бог установява с човека от самото начало, от разговора на Бог с Адам в Едем представлява една постоянна диалогична педагогика, при което човек е призван да напредва и израства, така че да напредва в благодатта, която Господ дава на човека в неговия път към спасението и съвършенството [4].

Св. Йоан Златоуст вижда като свой дълг непрестанното напомняне за благодатната връзка на децата с Бога и тяхното приобщаване към християнските ценности. В своите беседи той казва:

„ Не е ли безразсъдно да учим децата на изкуства, да ги пращаме в училище, нищо да не жалим за това тяхно образование – а за тяхното възпитание в Господните поучения и наставления да не се грижим?

Тъкмо за това самите ние и ще пожънем плодовете от такова възпитаване на своите деца, виждайки ги дръзки, невъздържани, непослушни, развратни! Ако пък не ще постъпваме по този начин и ще послушаме увещанията на блажения Павел; ще започнем да възпитаваме своите деца в Господните поучения и наставления, ще им дадем пример за благочестие, ще ги заставим от ранна възраст да се упражняват в четене на св. Писание.

Ах! Аз постоянно говоря за това; само че ми се струва, дали не напразно аз пиляя своите думи? Но, при всичко това, аз не ще престана да говоря за него; то е мой дълг [5].

Личността е централно аксиологично понятие в християнството, но и най-значимият проблем на съвременната педагогика. Егоизмът ни учи да гледаме на света като на възможност за придобиване и наслаждение, а Златоуст на всяка литургия ни казва „сами себе си и целия си живот на Христа Бога да отдадем”.

Човекът, който е поробен от егоизма, не е в състояние да изгради правилни отношения нито с Бог, нито с другите хора: „Когато съществува усещане за по-голяма собствена ценност, то не само вреди на отношението към хората, но и помрачава отношението към Бога... егоизмът подкопава целия живот и затова си заслужава да се потрудим за неговото изкореняване”.

Ето защо цялата Литургия е едно голямо напомняне за необходимостта първо да надмогнем своя „Аз”, за да можем да бъдем едно цяло в живота на Новото творение, в бъдещото Царство.

Съвременният човек никога няма да бъде в състояние да отговори на всички изисквания, които обществото поставя пред него, нито пък да постигне и да се наслаждава на всички блага, за които то му дава възможност. Той винаги е в раздвоение между работната етика, огромното количество информация и постоянния натиск да направи живота си по-лек и приятен, и поради всичко това лесно губи своята идентичност. Въпреки че е подтикван да си създаде илюзията, че сам е господар на живота си, той става слуга на собственото си желание за комфорт и на информационните технологии (които могат да изопачат естественото желание за комуникация в смисъла на създаване на чувство за несъществуваща, виртуална реалност) [7].

Затова св. Йоан Златоуст съветва родителите да бъдат особено внимателни към изграждане характера на своите деца. Ето какво казва той:

„Под дълг за възпитаване на своите деца аз разбирам не само това, че да не ги допуснеш да умрат от глад, с което, струва ми се, хората и ограничават своите задължения по отношение на децата. За това не са необходими нито книги, нито постановления: за това твърде ясно говори природата. Аз говоря за грижата да се обучат сърцата на децата в добродетелта и благочестието – свещен дълг, който не трябва да се престъпва и, който не са го осъществили, са виновни в някакъв вид детеубийство.“

„Вашите деца винаги ще бъдат достатъчно богати, ако получат от вас добро възпитание, което да е способно да оправи техните нрави и добре да устрои тяхното поведение. И така, старайте се не за това, щото да ги направите богати, но за това, щото да ги направите благочестиви, владеещи своите страсти, богати в добродетелите. Приучете ги да не измислят мними нужди и благата на този свят да ценят толкова, колкото те струват. Внимателно

наблюдавайте за техните постъпки, за техните съобщения, за техните връзки и не очаквайте от Бога никаква милост, ако не изпълнявате този дълг“ [5].

Човешката душевност претърпява едни и същи влечения, страсти и борби и въпреки времевата отдалеченост думите на св. Йоан Златоуст звучат така, сякаш са писани за нашето съвремие. Неговите съвети към родителите не губят своята актуалност, защото са изпълнени с Божествена мъдрост и необикновена проникателност.

Независимо от това, че този велик мъж е живял и проповядвал в 4 век, неговото духовно наследство е актуално и днес, то трогва душата и сърцето на нашия съвременник така дълбоко, както почти преди две хилядолетия.

Неговото слово, разтворено с Христова Любов, умъдрявало мъдреците, украсявало учителите..., за старците било „жезъл“, а за „младенците“ - възпитател [3].

References

1. Ibrishimov, G. *Duhovni biseri ot Svetite Ottsi, propovednicheska antologiya* (Spiritual Pearls From the Holy Fathers, Homiletic Anthology), Sofia, 1942
2. Lopuhin, A. *Zhivot i trudove na Sv. Yoan Zlatoust, Konstantinopolski arhiepiskop* (Life and Works of Saint John Chrysostom, Archbishop of Constantinople), Sofia, 2007
3. *Sv. Yoan Zlatoust, Arhiepiskop Konstantinopolski, Tvoreniya – Tom 1* (Saint John Chrysostom, Archbishop of Constantinople, Works – Volume I), Sveta Gora, Aton, 2007
4. <http://www.bg-patriarshia.bg/reflections.php?id=342> *Taynata na vazpitaniето po Yoan Zlatoust, Nishki episkop Yovan (Yoan)* (The Secret of Upbringing According to John Chrysostom, Yovan (Yoan), Bishop of Niš)
5. <http://hristianche.ucoz.com/9824/index.html> *Vazpitaniето na detsata, poucheniya ot Sv. Yoan Zlatoust* (The Upbringing of Children, teachings by Saint John Chrysostom)
6. <http://pravoslaven-sviat.org/2015/06/26/децата-разбират-най-добре-езика-на-любовта-и-смирението> (Children Best Understand the Language of Love and Humility)
7. <https://www.pravoslavie.bg> *Sv. Yoan Zlatoust, liturgichniyat etos i savremennostta. Nishki episkop Yovan (Purich)* (Saint John Chrysostom, the Liturgical Ethos and the Present Day. Yovan (Purich), Bishop of Niš)

Стела Александрова Бошнакова
специалност: Педагогика
ste_bo01@yahoo.com
ШУ „Епископ Константин Преславски“